บทความวิชาการ

เปิดโลกทัศน์การพัฒนา : บทวิเคราะห์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ รัชกาลที่ 5 เมื่อครั้งเสด็จฯ ประพาสยุโรป พ.ศ. 2440

Presenting the Worldview Development: An Analysis of the Royal Personal Letters of King Rama V during His European Tour in 1897

ชฎาพร จีนชาวนา[1] ภาวิณี อุ่นวัฒนา[2] และระวิวรรณ ธรณี[3]

Chadaporn jeenchaona[1] Pawinee Ounwattana[2] and Rawiwan Thoranee[3]

[1-3]คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร

[1-3]Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Phra Nakhon

E-mail: Chadaporn.j@rmutp.ac.th

This article is presented in the 20th National Conference on Public Administration of Public Administration Association of Thailand at Srinakharinwirot University, March 13, 2025

Received: 13 March, 2025; Revised: May 25, 2025; Accepted: October 15, 2025

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อวิเคราะห์แนวคิดด้านการพัฒนาบ้านเมืองในสมัยรัชกาลที่ 5 ผ่านบทพระราชนิพนธ์ พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ เมื่อครั้งเสด็จฯ ประพาสยุโรป พ.ศ.2440 เนื่องจากมีความแตกต่างทางวัฒนธรรม จึงเป็นการเปิดโลกทัศน์สำหรับสยาม คำถามหลักของบทความคือ อะไรเป็นสาเหตุการเสด็จประพาสยุโรป และรัชกาลที่ 5 ทรงเห็นบ้านเมืองของยุโรปเป็นอย่างไร โดยใช้แนวทางวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารชั้นต้นคือพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ พ.ศ.2440 เพื่อประกอบแนวคิดในการปฏิรูปประเทศ ผลของการศึกษาพบว่าการเสด็จประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 เป็นการเสด็จพระราชดำเนินไปยังต่างประเทศในทวีปยุโรปโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสานสัมพันธไมตรี เพื่อให้ประเทศเหล่านั้นเห็นว่า สยามเป็นประเทศที่มีการพัฒนาตนเองและไม่ได้ล้าหลังป่าเถื่อน และเพื่อโอกาสในการร่วมมือแก้ไขปัญหาความมั่นคงและส่งเสริมความเป็นเอกราช แม้จะอยู่ในช่วงท่ามกลางยุคล่าอาณานิคมก็ตาม ทั้งนี้เพราะมีมูลเหตุมาจากกรณีพิพาทระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในเหตุการณ์วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112 (พ.ศ. 2436) ที่ทำให้สยามเสียดินแดนมากที่สุดให้แก่ชาติตะวันตก และการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้ รัชกาลที่ 5 ทรงแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพบ้านเมืองของยุโรป ดังนี้ 1) ความเจริญทางเทคโนโลยี 2) ความเจริญทางเศรษฐกิจ 3) ความเจริญทางงานช่างและศิลปะ 4) ความเจริญทางการศึกษา และ5) มารยาทชาวยุโรป

คำสำคัญ: โลกทัศน์; การพัฒนา; พระราชหัตถเลขา; รัชกาลที่ 5

Abstract

This article aims to analyze the concept of urban development during the reign of King Rama V through his royal writings, particularly the royal letters during his visit to Europe in 1897. Since Western culture differs from Eastern culture, it opened up new perspectives for Siam at that time. The main question of this article is what caused the first visit to Europe,

and how did King Rama V perceive the countries of Europe? The study of this article employs an analytical approach using primary documents, specifically the royal private letters from the year 1897, to support the ideas of King Rama V in the country's reform. The study found that King Rama V's visit to Europe was a royal journey to foreign countries in Europe with the purpose of fostering friendly relations with various European nations. This was to show those countries that Siam was a developed nation and not a backward, primitive one, and to create opportunities for cooperation in addressing security issues and promoting Siam's independence, even amidst the colonial era. This was motivated by the dispute between Siam and France during the 1893 crisis (B.E.2436), which resulted in Siam losing more territory than any other time in its dealings with Western nations. During this visit to Europe, King Rama V expressed his views on the state of European countries as follows: 1) Technological advancement 2) Economic development 3) Progress in craftsmanship and art 4) Educational advancement and 5) European etiquette.

Keywords: Worldview; Development; Royal Letters; King Rama V

บทนำ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงได้รับการถวาย “พระสมัญญานาม” มากมายหนึ่งในนั้น ก็คือ “พระมหากษัตริย์ผู้เปิดโลกแห่งการเดินทาง” หรือ The King Who Opened the World of Traveling ในช่วงรัชสมัยของพระองค์ 42 ปีระหว่าง พ.ศ.2411-2453 ได้เสด็จต่างประเทศเป็นระยะทางไกลแสนไกลอย่างชนิดที่ไม่เคยมีพระมหากษัตริย์ไทยพระองค์ได้ทรงกระทำมาก่อน การเสด็จพระราชดำเนินดังกล่าว มีทั้งที่เป็นเรื่องของวิเทโศบายและการศึกษาเล่าเรียนสำหรับพระราชอาณาจักร และในบางกรณีก็เป็นเรื่องของการส่วนพระองค์หรือที่เรียกในสมัยนั้นว่า “ไปรเวต” การเสด็จฯ ยุโรป (พ.ศ.2440 และ พ.ศ.2450)นำมาซึ่งการปฏิรูปประเทศให้ทันสมัยกลายเป็น “รัฐชาติ” (nation-state) ที่ทันสมัยอย่างในปัจจุบันและที่สำคัญคือตีความว่าการเสด็จยุโรปดังกล่าว เป็นวิเทโศบายที่ทำให้สยามรอดพ้นจากการตกเป็น “อาณานิคม” เมืองขึ้นของฝรั่ง มีการยกตัวอย่างพระรูปที่ทรงฉายร่วมกับพระเจ้าซาร์แห่งรัสเซียมาเป็นข้อสนับสนุน ย้อนไปเมื่อมีพระชนมายุ 20 พรรษา รัชกาลที่ 5 และบรรดาพระเจ้าน้องยาเธอตลอดจนขุนนางรุ่นเยาว์ แต่ถือได้ว่าเป็น “คนรุ่นใหม่” เป็น “สยามหนุ่ม” หรือ Young Siam นั้น ได้เริ่มกระบวนการปฏิรูปและหรือขบวนการทันสมัย modernization อย่างรวดเร็จและฉับพลัน ไม่ว่าจะเป็นการจัดเรื่องของการเก็บภาษีแบบใหม่ เช่นในกรณีของการจัดตั้ง “หอรัษฎากรพิพัฒน์” (Auditing Office หรือที่จะกลายมาเป็นกระทรวงการคลังแบบสมัยใหม่ในภายหลัง) การจัดองค์กรใหม่ ๆ ทางด้านการเมืองและการปกครองเช่น “เคาน์ซิลออฟสเตด” และ “ปรีวีเคาน์ซิล” การเลิกประเพณีและธรรมเนียมต่าง ๆ ที่ถือได้ว่า “โบราณ”และ “ล้าสมัย” เช่น การเลิกหมอบคลานในการเข้าเฝ้า การเริ่มต้นการเลิกทาส ฯลฯ [1]

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นช่วงเวลาที่ได้รับความนิยมมากที่สุดสมัยหนึ่งสำหรับการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์ไทย เนื่องจากรัชสมัยดังกล่าวถูกให้ความสำคัญในฐานะที่เป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่สำคัญสำหรับการปรับเปลี่ยนประเทศในด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านการเมือง การปกครอง การต่างประเทศ การศาล การศึกษา การสาธารณสุข ฯลฯ ให้ทันสมัย ศิวิไลซ์ตามมาตรฐานของระเบียบโลกใหม่ซึ่งมีมหาอำนาจตะวันตกเป็นผู้นำ [2] การเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรกจึงถือเป็นเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ไทย

พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการได้กล่าวไว้ในคำนำในการจัดพิมพ์ครั้งแรก (พ.ศ.2463) ว่า ด้วยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชปรารภที่จะให้พิมพ์สมุดหนังสือไว้เป็นที่ระลึกในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง นั้นแล้ว ทรงพระราชดำริเห็นว่าควรจะพิมพ์พระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง ซึ่งได้ทรงมีพระราชทานมาเป็นส่วนเฉพาะพระองค์สมเด็จพระบรมราชินีนาถ ซึ่งสำเร็จราชการแผ่นดินเวลาเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งแรก (พ.ศ.2440) พระราชหัตถเลขาเหล่านี้เป็นส่วนพิเศษต่างหาก นอกจากที่ได้ทรงมีมาทางราชการและเป็นกระแสพระราชดำริ ในการที่ได้ทรงสังเกตเห็นการในบ้านเมืองและบุคคลต่าง ๆ อย่างคนที่ได้ไปเที่ยวเตร่แล้ว มีหนังสือเล่าความตามที่ได้สังเกตเห็นฉะนั้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คัดข้อความในพระราชหัตถเลขา ซึ่งกล่าวมาแล้วนี้ ลงพิมพ์แต่เพียงที่มีความสมควรจะพิมพ์ขึ้นได้ในเวลาปัจจุบันนี้ ส่วนซึ่งมีความกล่าวถึงข้อราชการบ้านเมืองบางอย่างที่มีอยู่บ้างในพระราชหัตถเลขาเหล่านี้ ก็ให้คงมีอยู่บ้าง ให้งดเสียบ้าง ตามที่ยังเป็นความลับของแผ่นดินอยู่ ฤๅที่เป็นข้อความจะเสียหายมากมายแก่ใครได้ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำคำอธิบายหมายเลขเป็นที่สังเกตไว้ในนามบุคคล ซึ่งทรงไว้แต่สังเขปตามที่เคยทรงเรียกนั้นให้ทราบชัดเจนอย่างที่เรียกกันในทุกวันนี้ กับศัพท์แผลงที่ทรงใช้อยู่ในพระราชหัตถเลขาเหล่านี้ ก็ให้มีคำแปลไว้ด้วยเหมือนกัน ในพระราชหัตถเลขาเหล่านี้ บางเมืองที่มีเวลาทรงพระราชหัตถเลขาได้มาก เพราะไม่มีพระราชกิจสำคัญติดอยู่แล้ว ก็มีความละเอียดพิสดารมาก แต่บางเมืองที่ต้องมีพระราชกิจอยู่มาก ไม่มีเวลาพอที่จะทรงพระราชหัตถเลขาเหล่านี้ได้ ก็มีความแต่สังเขป ไม่เท่ากันไปหมด และบางทีไม่ติดต่อกันไปได้เสมอดังปรากฏในพระกระแสที่มีในพระราชหัตถเลขานั้นแล้ว รวมเป็นพระราชหัตถเลขาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์ในครั้งนี้ 62 ฉบับ กับสำเนาต่าง ๆ ที่กล่าวอ้างถึงในพระราชหัตถเลขานี้อีก 5 ฉบับ รวมทั้งสิ้น 67 ฉบับ [3]

การตีพิมพ์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์จากที่รวบรวมมาได้มีทั้งหมด 5 ครั้ง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนการตีพิมพ์พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์

ครั้งที่/พ.ศ.	ผู้ตีพิมพ์	วัตถุประสงค์
1/2463	สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ	หนังสือที่ระลึกในงานพระบรมศพ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ
2/17 มิถุนายน พ.ศ.2501	ครอบครัวโชติกเสถียร	หนังสือระลึกในงานฌาปนกิจศพ นางสุปิยา โชติกเสถียร (ภาคที่1)
3/9 กรกฎาคม พ.ศ.2501	ครอบครัวไกรฤกษ์	หนังสือระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพมหาเสวกเอกพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์)
4/2504	สำนักพิมพ์เขษมบรรณกิจ	จำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป
5/2566	สำนักพิมพ์เบื้องบรรพ์	จำหน่ายแก่ประชาชนทั่วไป

ในที่นี้ผู้เขียนได้นำพระราชหัตเลขาส่วนพระองค์ ฉบับตีพิมพ์ครั้งที่ 5 โดยสำนักพิมพ์เบื้องบรรพ์ใน พ.ศ.2566 เพราะสำนักพิมพ์ได้รักษาถ้อยคำและชื่อต่าง ๆ ที่ทรงไว้เช่นต้นฉบับทั้งหมดเว้นแต่ที่ลักลั่นกันก็ได้แก้ให้ตรงกันเสีย และมีการแก้ไขบางคำเพื่อให้สอดคล้องกับคำในสมัยปัจจุบัน เช่น คำว่า “เข้า” อันหมายถึง

“ข้าว” ก็ได้แก้ไขให้เป็นคำว่า “ข้าว” และคำอื่น ๆ อีกเล็กน้อยให้ถูกต้องตามยุคสมัย เป็นต้น นอกจากนั้น ในคำอธิบายความก็ได้มีความพยายามที่จะแก้ไขและปรับปรุงให้ผู้อ่านได้อ่านเข้าใจมากยิ่งขึ้น โดนการแก้ไขคำเก่าในบางส่วนให้ถูกต้อง รวมไปถึงชื่อและนามต่าง ๆ ให้ทันสมัยขึ้นและมีเสริมเชิงอรรถจากบรรณาธิการอีกเล็กน้อยเพื่อสร้างความกระจ่างแก่ผู้อ่านยิ่งขึ้น

สาเหตุการเสด็จประพาสยุโรปครั้งที่ 1 พ.ศ. 2440

รัชกาลที่ 5 พร้อมคณะได้เสด็จพระราชดำเนินประทับเรือพระที่นั่งมหาจักรีออกจากท่าราชวรดิฐ เมื่อวันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2440 และได้เสด็จนิวัตพระนคร 16 ธันวาคม พ.ศ. 2440 รวมเวลาที่เสด็จประพาสทั้งสิ้น 253 วัน เหตุการณ์ครั้งสำคัญในการเสด็จประพาสยุโรปครั้งนี้คือการได้เข้าเฝ้าฯ พระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 พร้อมกับฉายพระรูปเพื่อส่งไปตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์แทบทุกฉบับในยุโรป

ภาพที่ 1 พระบรมฉายาลักษณ์ จักรพรรดินิโคลัสที่ 2 แห่งรัสเซีย
กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ใน พ.ศ.2440
ที่มา: พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสยุโรป พ.ศ.2440 (พิมพ์ครั้งที่ 5) สำนักพิมพ์เบื้องบรรพ์ (2566)

การเสด็จประพาสยุโรปในครั้งนี้สืบเนื่องจากการเกิดวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 หรือวิกฤตการณ์ปากน้ำ (Paknam Incident) หรือ กรณี ร.ศ.112 เรือตรวจการณ์ แองกงสตัง (Inconstant) และเรือปืน โกแมต (Comete) ของฝรั่งเศส ละเมิดสนธิสัญญาพระราชไมตรีสยาม-ฝรั่งเศส พ.ศ.2410 ด้วยการแล่นรุกล้ำเข้ามาในลำน้ำเจ้าพระยาโดยไม่ได้รับอนุญาต จนเกิดการปะทะกับเรือรบและป้อมปืนของสยามที่ปากน้ำเมืองสมุทรปราการ การปะทะที่ปากน้ำทำให้ทั้งสองฝ่ายต่างได้รับความเสียหายและมีผู้เสียชีวิต จากเหตุการณ์นี้ฝรั่งเศสจึงประกาศปิดอ่าว ห้ามเรือทุกชนิดแล่นเข้าออกจากอ่าวสยาม และไม่รับรองความปลอดภัยใด ๆ สำหรับผู้ฝ่าฝืน ซึ่งเท่ากับตัดขาดกรุงเทพฯกับโลกภายนอก พร้อมกันนั้นยังยื่นคำขาดให้สยามยอมยก “ฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง” คือส่วนใหญ่ของดินแดนลาวให้แก่ฝรั่งเศสและจ่าย “ค่าเสียหาย” ภายใน 48 ชม.เป็นเงินสด 3 ล้านฟรังก์ (คิดเป็นเงินสยามราว 1 ล้าน 6 แสนบาท หรือร้อยละ 10 ของงบประมาณแผ่นดินขณะนั้น [4]

สาเหตุวิกฤตการณ์ ร.ศ.112 (พ.ศ. 2436) เนื่องจากจีนได้จัดตั้งรัฐบาลโดยพวกแมนจู กลุ่มต่อต้านคือกบฏไต้แผง หรือพวกฮ่อ ที่มุ่งหมายจะให้จีนพ้นจากพวกแมนจู รัฐบาลจีนปราบกบฏครั้งใหญ่ พ.ศ.2405 พวกฮ่อหลบหนีมาเวียดนาม ฝรั่งเศสอ้างสิทธิ์ครอบครองเวียดนาม พวกฮ่อแตกทัพบ้างพวกเข้าร่วมสยาม บางพวกเข้าร่วมกองทัพฝรั่งเศส กองทัพฝรั่งเศสกับสยาม อ้างสิทธิดินแดนสิบสองจุไทและหัวพันทั้งห้าทั้งหก พ.ศ. 2431 ทำสัญญาสงบศึก ฝรั่งเศสส่งเรือลูแตง แล่นเข้ามาน่านน้ำสยาม วันที่ 21 มีนาคมพ.ศ.2435 เข้ามาจอดหน้าสถานทูตฝรั่งเศส ราชทูตฝรั่งเศสร้องขอให้รัฐบาลสยามยอมรับว่าเขตแดนทางเหนือเป็นของญวนและฝรั่งเศสมีสิทธิ์ครอบครองโดยชอบธรรม ฉนวนสำคัญ พระยอดเมืองขวาง เป็นข้าหลวงเจ้าเมืองคำม่วน คำเกิด ลาวพวน ฝรั่งเศสบังคับให้พระยอดขวางออกจากเมืองคำม่วน บันทึกฝ่ายฝรั่งเศสกล่าว่า พระยอดเมืองขวางบุกเข้าไปทำร้ายราชทูตฝรั่งเศสที่นอนป่วยอยู่ ฝรั่งเศสไม่พอใจอย่างมาก พ.ศ. 2436- 2447 ยึดจันทบุรี [5] ภายหลังที่ฝรั่งเศสถอนทหารออกจากจันทบุรีใน พ.ศ. 2448 แล้ว รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีสหเทพมาตรวจราชการได้ทำการปรับปรุงและดำเนินการย้ายสถานที่ราชการ ตั้งอำเภอและกิ่งอำเภอขึ้นใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและการเมืองที่เปลี่ยนไป [6]

โลกทัศน์ตะวันตกของรัชกาลที่ 5 ในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์

ข้อมูลที่ปรากฏในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ ฉบับสำนักพิมพ์เบื้องบรรพ์นี้ ผู้เขียนได้วิเคราะห์ไว้ดังนี้

1. ความเจริญทางเทคโนโลยี

รัชกาลที่ 5 ทรงเล่าบรรยากาศของการพบเห็นเมืองต่าง ๆ ที่มีการพัฒนาด้านเทคโนโลยี ดังนี้

“...พบเครื่องขุดคลองเนือง ๆ ที่อย่างเรามีทิ้งดินข้างคลอง ใหญ่ยาวกว่าเรามาก ที่ขุดดินกลางคลองมีเรือลำเลียงไปถมที่ทะเลสาบ ตามแถบนี้ลงเขื่อนศิลาแล้วเกือบทั้งนั้น...”

“...ลงเรือไฟไปดูเรือรบอังกฤษชื่อ ฮุซา เป็นเรืออย่างใหม่รูปร่างเพรียวเล็กเดินเร็วถึง 19 นอต มีปืนใหญ่บอกเดียวกับปืนเช่นเรือเรา...”

“..เรื่องฟันก็ทำดีแต่จะต้องเอาทองอุด ๆ ยา ๆ อะไรหลากชีก...”

“...การขุดคลองสุเอส 1895...”

2. ความเจริญทางเศรษฐกิจ

รัชกาลที่ 5 ทรงเล่าการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ ดังนี้

“...ไปดูนาหลวงเห็นวิธีประสมม้า งัว หมู แกะต่าง ๆ เขาประสมขายทั้งนั้น ขายเอาเงินใช้ราชการ แผ่นดินด้วย อุดหนุนราษฎรให้หาสัตว์พาหนะง่าย แนะนำในการเพาะปลูกด้วย...”

3. ความเจริญทางงานช่างและศิลปะ

รัชกาลที่ 5 ทรงเล่าทางด้านงานช่างและศิลปะ ดังนี้

“...เมืองมิแลนเป็นเมืองฝรั่งแท้ ตึกสูงถนนสะอาด...”

“...ด้วยฉันมาอยู่ที่นี่จะเรียกว่าพบปะแต่ช่างปั้นช่างเขียนช่างแกะช่างสลัก ด้วยว่าการช่างเช่นนี้ย่อมเป็นที่พอใจลุ่มหลงของฉันแต่เดิมมาแล้ว (เมืองฟรอเรนซ์)...”

“...รูปศิลาที่ให้ฉัน พวกช่างเขาคะเนว่าคงจะเป็นรูปละ 800 ปอนด์ รูปเหล่านี้ราคาราวกับเพชร...”

“...ขอให้แม่เล็กถ่ายรูปลูกเด็กสามคนใหม่ แต่งเสื้อกะลาสีเดิมฤๅเสื้ออื่น ๆ ให้เหมือนกัน แล้วขอให้ส่งเครื่องแต่งตัวมาด้วย แต่จำเป็นต้องให้ใส่หมวก หาไม่จะเกิดเขียนจุกไม่ถูกขึ้นมา...”

4. ความเจริญทางการศึกษา

พระเจ้าลูกยาเธอในรัชกาลที่ 5 ที่เสด็จไปทรงศึกษาในทวีปยุโรป อังกฤษ 14 พระองค์ เยอรมนี 4 พระองค์ เดนมาร์ก 1 พระองค์ รัสเซีย 1 พระองค์

“...อาภากรกับหลวงสุนทรมาถึง อาภากรโตขึ้นมากแลขาวขึ้น เขามีเครื่องแต่งตัวเป็นมิดชิบแมนมา พร้อมแล้ว ฉันได้มอบให้อยู่ในใต้กัปตันเป็นสิทธิ์ขาด เว้นแต่วันนี้เขาอนุญาตให้มากินข้าวกับฉันวันหนึ่ง...”

5. มารยาทชาวยุโรป

รัชกาลที่ 5 ได้เรียนรู้มารยาททางสังคมตะวันตก ดังนี้

“... เจ้านายแลราษฎรในเมืองทั้งหลายนี้ต่าง ๆ กันทั้งนั้น ที่อิตาลีมีคนนับถือเจ้านายมาก แต่ว่าออกฟรี ๆ คือเจ้าแผ่นดินไปแห่งใดมีคนเปิดหมวกแลร้องฮูเร ...เมืองสวีเดน ราษฎรฟรียิ่งเสียกว่าเมืองอิตาลี...”

“...ฉันใส่ผ้าเช็ดหน้าในกระเป๋าไม่หมด มีคนเตือน ฉันถามว่าทำไม ได้ความว่าเป็นเครื่องหมายของคนฝรั่งเศส ที่รับจ้างหาเงินเป็นลูกสวาทเหมือนกับคนชั่วมีมากตามถนน...”

“...ท่านพวกผู้หญิงเหล่านี้แกถนัดถูกจูบมือมามาก พอจับแกก็เข้าใจ เดาะมือมาให้จูบทีเดียว...”

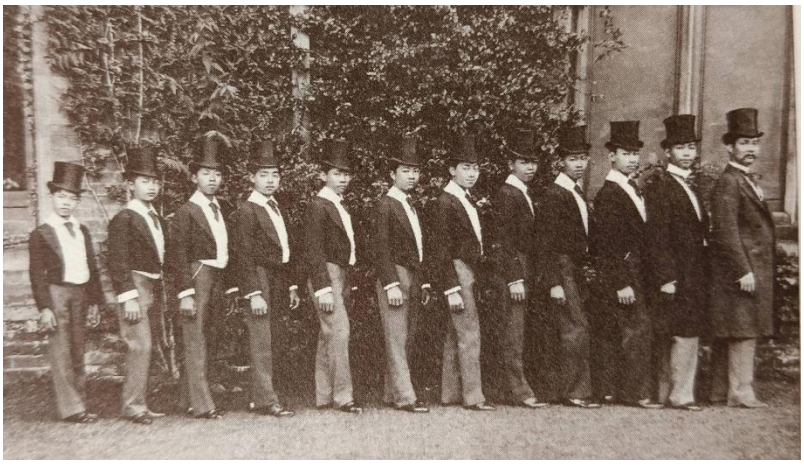
“...เรื่องเจ้านายจูบกอดกันนั้น ไม่ใช่การเบาเล่นกระแทกกันแรง ๆ อยู่ถ้าผู้น้อยต้องเอียงปรางให้ผู้ใหญ่..”

“...ช่ออุ่นจิ้มน้ำพริก แต่น้ำพริกไม่เป็นรสเลย เพราะต้องใช้แอนโชวี ซึ่งลูกชายใหญ่เรียกว่าจินตรกระวีแทนกะปิ พริกก็มีแต่พริกแห้งเผ็ดก้าวร้าว มะนาวก็มีแต่มะงั่วเปรี้ยวร้ายกาจ ต้องนึกว่าน้ำพริกจึงจะรู้ว่าน้ำพริก.”

“...เขาจัดห้องนอนให้โตเกือบเท่าพระที่นั่งอมรพิมานมณี เตียงนอนเครื่องใช้พร้อมทั้งสิ้นแล้ว ยังซ้ำมีห้องนั่งแลห้องน้ำด้วย เพราะฝรั่งมันอยู่กันเหมือนจังหรีดต้องห้องละคน...”

“...สวีเดน - ใช่ว่าเราจะเรียนเอาแต่ความดีไป เราเรียนความชั่วไปเช่นกินเหล้าเอาอย่างฝรั่งเหมือนกัน แต่เมืองร้อนยิ่งร้ายไปกว่าพวกท่านเสียอีก..จึงต้องทำเมา คนเมาด้วยกันจะเอาความอะไรกัน...”

“...อีกอย่างหนึ่งเล่นไพ่ดำไพ่แดง ...ใครแทงแดงออกแดงก็ถูกใช้กันต่อเดียว ดูโคมลอยเต็มที แต่มันฉิบหายกันได้มาก...”

ภาพที่ 2 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงฉายร่วมกับพระราชโอรสที่ทรงศึกษาวิชาการอยู่ในยุโรป
ที่มา: พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสยุโรป พ.ศ.2440 (พิมพ์ครั้งที่ 5) สำนักพิมพ์เบื้องบรรพ์ (2566)

นอกจากนี้ด้วยการเดินทางที่ยากลำบาก ได้เกิดอุบัติเหตุ เช่น “...จวนจะหลับโครมเดียวเก้าอี้นอนที่นอนอยู่เลื่อนเข้าไปกระแทกเตียงโครม เดชะบุญยกแขนทันหาไม่ก็แขนหัก เลยเห็นไม่เป็นการต้องขึ้นเตียงนอน เพราะหนาวเป็นกำลัง ตัวลอยไปกระแทกเก้าอี้โครมเห็นไม่เป็นการ กลับมาที่นอนกว่าจะขึ้นไปบนนั้นได้ 3 เที่ยวจนปวดท้องเยี่ยวก็กลั้นจนท้องแข็ง หิวก็ไม่มีอะไรจะกิน เรียกก็ไม่ได้ยินกัน หิวจะขาดใจกับข้าวฝรั่งทั้งนั้น กินจะราก...”

สรุปและข้อเสนอแนะ

บทความนี้นำพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์มาวิเคราะห์ทำให้ได้เห็นทัศนคติของรัชกาลที่ 5 กับยุโรป ที่มีสิ่งที่ควรเลียนแบบและไม่ควรเลียนแบบได้เห็นความเจริญทางเทคโนโลยี เศรษฐกิจ งานช่าง การศึกษาและมารยาททางสังคมทางตะวันตก และสิ่งที่ได้ค้นพบใหม่จากการอ่านพระราชหัตเลขาส่วนพระองค์ฉบับนี้คือข้อมูลส่วนพระองค์ เช่น รัชกาลที่ 5 มีน้ำหนัก 70.3 กิโลกรัม การใช้ถ่านถูฟันให้ขาว การใช้ทองอุดฟัน พระองค์มีหลังพระชงฆ์ (น่อง) ที่โต และจากการเสด็จฯ ประพาสยุโรป ครั้งที่ 2 พ.ศ. 24450 ได้ทราบความสูงพระวรกายของรัชกาลที่ 5 ที่ปรากฏอาสนวิหารรอสกิลด์ หรือ โรเซนเกิลด์ วัดส่วนสูงได้ 165.4 เซนติเมตร [7] เป็นต้น พระราชหัตเลขาส่วนพระองค์จึงเป็นเอกสารทางประวัติที่ได้ความรู้และอ่านสนุก

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร ในการสนับสนุนและส่งเสริมการทำบทความวิชาการ และขอบคุณเจ้าหน้าที่สายสนับสนุนในการดำเนินการครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

[1] ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. (2561). *รัชกาลที่ 5 กับการเสด็จฯอินเดีย พ.ศ.2414 และความเข้าใจต่อการปฏิรูปแห่งรัชสมัย*.การสัมมนาวิชาการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ 150 ปี. มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย.

[2] กรรณิการ์ สาตรปรุง. (2561). *รัชกาลที่ 5 กับฮอลันดาและชวา การเสด็จประพาส(สิงคโปร์) เบตาเวียและสมารังในปี 1871และการพิสูจน์ “ตัวตน” ของสยามในฐานะของรัฐเอกราช*. การสัมมนาวิชาการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเนื่องในโอกาสที่วันพระราชสมภพครบ 150 ปี. มูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย.

[3] จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2566). *พระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จฯ ประพาสยุโรป พ.ศ.2440* (พิมพ์ครั้งที่ 5). สำนักพิมพ์เบื้องบรรพ์.

[4] เกริกฤทธิ์ เชื้อมงคล. (2556). *สยามพิพาทฝรั่งเศส ร.ศ.112*. บางกอกบุ๊ค.

[5] ประทวน สาคริกานนท์. (2552). *จดหมายเหตุความทรงจำสมัยฝรั่งเศสยึดจันทบุรีตั้งแต่ พ.ศ.2436 ถึง พ.ศ. 2447* พิมพ์ครั้งที่ 3. สำนักพิมพ์ครีปัญญา.

[6] อรวรรณ ใจกล้า. (2542). จันทบุรีในสมัยสมเด็จพระปิยมหาราช. *วารสารประวัติศาสตร์*, 101-110.

[7] จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2561). *ไกลบ้าน*. สำนักพิมพ์ศรีปัญญา.